

UDK 327:316.7

Stručni znanstveni članak

Primljeno: 12/2003.

FENOMEN GLOBALIZACIJE: GLOBALIZACIJA I ČOVJEK (Čovjek i slika kroz vrijeme)

Ivica ŠOLA, Osijek

Sažetak

Promatrajući odnos čovjeka i globalizacije kroz povijesnu epohu, možemo se složiti da je čovjek tvorac slika, svjestan da nije samo puka datost i dovršena stvarnost, nego ima potrebu za djelovanjem koje se očituje stvaranjem slika u kojima želi pronaći svoj vlastiti identitet. U vrijeme kršćanske epohe slika se ne stvara nego otkriva te je naglasak stavljen na «biti na sliku». Vrijeme moderne stvara, međutim, kulturu separacije. Čovjek postaje “slika”, on sebe stvara kroz djelovanje te se rađa ideja o autonomnom subjektu. Ljudska narav se postavlja kao nešto univerzalno, obrazac ponašanja kojemu svaki čovjek treba težiti. Istovremeno se stvaraju institucije koja zakonima korigiraju čovjekovu autonomiju i slobodu. Institucija, naime, pretpostavlja piramidalnu strukturu, kojoj na vrhu stoji vladar, kako bi se zakoni doista poštivali. Stanje - u kojem manjina kontrolira većinu putem zakona, prijetnji i sankcija - nazivamo panopticon. Suprotno panopticonu, synopticonom nazivamo stanje kada je manjina gledana od većine. Ona (manjina) ne kontrolira silom, već se nameće kao idealna slika, najčešće putem masmedija. Putem propagande, ona postaje idealom prema kojem se ravnaju široke mase. Synopticon je tako jedan od fundamentalnih pokretača globalizacije. U novom, pak, poretku globalizacije čovjek iz homo sapiensa, kojem je izvor identiteta u mišljenju i stvaranju “na sliku” ili “slike”, prelazi u homo vidensa, promatrača trendova. Homo videns nema svog identiteta, on teži za nekim imageom, ali ni tada nije siguran, nema svoje jučer, danas, sutra. S obzirom na današnju problematiku, Crkva je ta koja bi trebala “dati se vidjeti”, kako bi odsijevalo pravo lice Kristovo u ovom našem svijetu globalizacije.

Ključne riječi: *slika, ljudska narav, institucija, panopticon, synopticon, masmediji, globalizacija, Katolička Crkva.*

Uvod

Čovjek je po svojoj naravi tvorac slika, tvrdi Aristotel, iz prostog razloga što ga na to nuka žudnja za spoznavanjem: "I zato ljudi promatraju slike s uživanjem, jer pri promatranju slika stječu neku spoznaju..."¹ I filozofija i umjetnost žele stvarnost dovesti na vidjelo kako bi pomogli čovjeku da se shvati. Privilegirani objekt ove djelatnosti je sam čovjek, svjestan da nije puka datost, dovršena stvarnost, već biće koje osjeća nužnost samostvaranja preko vlastitog djelovanja. Zato čovjek putem stvaranja slika želi proniknuti srž onoga što jest, vlastiti identitet. On želi imati sliku o sebi, sliku o svijetu, itd., kao neku vrst svjetionika. U tom smislu pojam slike odnosan je pojmu kulture kao čovjekovom traganju za samim sobom. Ovo razmišljanje stoga slijedi proces čovjekova samorazumijevanja kroz tri tipa kulture samopredstavljanja čovjeka: (1) klasično-kršćansku epohu, gdje se čovjek razumijeva kao biće "na sliku" nekog prethodnog principa, boga ili Ideje; (2) modernitet, koji čovjeka razumijeva kao autonomno biće, kao vlastitu "sliku", bez prethodnih modela; te (3) eru globalizacije, kojoj je slika temeljni medij, no ona je više u funkciji spoznavanja i tvorbe čovjeka, njegove disolucije, odnosno, premda joj je uvjet mogućnosti slika (shvaćena sada u mass-medijskom smislu), ona je kraj mogućnosti bilo kakve čvrste i koherentne slike čovjeka.

1. Klasično-kršćanska epoha: «Čovjek 'na sliku' – kultura participacije»

Paralelizam klasične umjetnosti i filozofije proistječe iz svijesti da je cjelokupna stvarnost slika nekog novog principa. Mironov "Bacač diska", ili Polikletov "Kopljonoša" ne predstavljaju nijednog konkretnog čovjeka, već čovjeka kao takvog, ili, bolje reći, ideal čovjeka. Nije stoga pretjerano govoriti o funkciji klasične umjetnosti, u smislu "korekcije stvarnosti"² budući da čini vidljivom ideju ljepote putem likovne forme. Premda se razilaze u vrednovanju umjetničke djelatnosti, i u Platona i u Aristotela neosporan je uvid u mogućnosti umjetnosti: imitiranje univerzalnog tvorbom slika. Prema tome, slike koje čovjek stvara, pretpostavljaju mimetički odnos prema nečemu na čemu slika participira i na što upućuje. Stvaranje slika, kao i filozofiranje, dio je čovjekove gladi za spoznajom, s tim da umjetnik imitira, a filozof kontemplira. Ako se dakle fizička

¹ ARISTOTEL, *Poetika*, Kultura, Beograd, 1955, str. 9.

² Usp. M. I. RUPNIK, *Dire l' uomo*, Ed. Lipa, Roma, 1996, str. 30.

realnost pokazuje kao proporcionalna, harmonična, lijepa, ako je svijet kozmos, onda to možemo zahvaliti njegovom prvom principu, Dobru, uzroku bivstvovanja i spoznaje, dobrote i ljepote. Sva osjetna realnost upućuje na njega, nosi u sebi njegov trag, jer je njegova slika. Zadaća filozofa ili umjetnika nije “stvaranje” nego “otkrivanje” te “dovođenje – na – vidjelo”, jer svijet i čovjek po svojoj su naravi obdareni smislom, smisao ne treba izmišljati. I filozof i umjetnik unose svjetlo u pećinu jer ukazuju na nadosjetilni izvor svega osjetilnog i fenomenalnog.

Ono što je klasična filozofija tvrdila stoljećima, tj. da se čovjek i njegov svijet i njegovo djelovanje baziraju na participaciji, da je ovaj svijet na sliku prvog principa, potvrđeno je judeo-kršćanskom objavom. Svijet i čovjek su slika i prilika Božja. U tome smislu, crkveni oci ne razvijaju nikakvu posebnu antropologiju ili kozmologiju, iz prostog razloga što sama teologija i kristologija u sebi uključuju definiciju čovjeka i njegovog svijeta. Jednako tako i srednjovjekovna umjetnost, napose ikone, svojom dvodimenzionalnošću, odnosno nezainteresiranošću za tjelesno, jasno govore da predstavljeni likovi pripadaju drugoj sferi, da su “preslikani” iz vječnosti. Objašnjavajući bit ikone, Florenski je suprotstavlja portretu: portret nastoji prikazati realan i čvrst karakter lica koje promatra, dok ikona prikazuje čovjeka kao Božju sliku, pri čemu realne crte lica ne nestaju, nego se umanjuju kako bi “dali prostora” onomu koji kroz osobu progovara - Duhu Svetom.³

Budući da klasično-kršćanska epoha polazi od slike sebe kao “na sliku”, jasno je da slika nema apsolutnu vrijednost, ona nije topos istine, nego je trag, a memorija je preduvjet svakog djelovanja, svake imaginacije. Prije no što poduzme bilo kakvo konstruiranje budućnosti klasični čovjek osvrće se unazad prema auctoritates, prema tradiciji, prema Božanskom autoritetu. Memorija i sjećanje na “prošlo” uvjet je stvaranja “novog”. Bez reprodukcije nema invencije. “Na način koji je možda previše reduktivan, mogli bismo sintetizirati povijest klasično-kršćanske misli i umjetnosti uz pomoć pridjeva: mimetička, reproduktivna, imitativna; nasuprot modernitetu u kojem će reproduktivnost biti zamijenjena produktivnošću, a imitativnost originalnošću.”⁴

Ovaj prijelaz počinje se formirati postupno, zahvaljujući činjenici da se čovjek i svijet prestaju samorazumijevati kao slike prvog principa, kao stvarnost “na sliku”. Modernitet se tako logično uobličava u svojoj temeljnoj karakteristici: autonomija, te ideal autorealizacije kao sinonim za autentičnost. Slika nije više trag, memorija, već postaje kreacija slobodne i autonomne jedinice. Izgubivši

³ Usp. T. ŠPIDLIK, *L'idea Russa*, Ed. Lipa, Roma, 1995, str. 344.

⁴ I. YARZA (ur.), *Immagini dell' uomo*, Ed. Armando, Roma, 1997, str. 11.

sigurnost prvog principa, modela, čovjek postaje samom sebi problematičan, te u odsutnosti pretpostavki počinje stvarati svijet i sebe na svoju sliku, odnosno, polazeći od vlastite slobode i autonomije, on postaje vlastiti antropomorfizam. Slike koje čovjek stvara o sebi i svijetu nisu više tragovi istine, već toposi istine, koja više nije otkrivanje (aletheia) već proizvođenje i predstavljanje.⁵ Logično da se ovakvo samoproizvođenje slika o sebi pretvorilo u mnoštvo slika o čovjeku i svijetu, te je samim tim pokušaj da se čovjek učini razumljivijim samome sebi rezultirao, upravo suprotnim, postmodernim odustajanjem od razumijevanja, reduciranjem razumijevanja u jezične igre, pri čemu se homo sapiens preobražava u homo ludensa.

2. Moderna i romanticizam: «Čovjek ‘slika’ – kultura separacije»

Ovaj novi duh čovjekova samorazumijevanja očituje se snažno već u zreloj fazi talijanske renesanse, napose u paradigmatском djelu “De hominis dignitate” Pica della Mirandole. Njegova teza je čvrsta: svaka postojeća realnost ima svoju narav koja uvjetuje njenu aktivnost; zbog toga će pas živjeti kao pas, a biljka kao biljka. Čovjek, naprotiv, nema neku fiksnu narav koja bi ga uvjetovala. Čovjek stvara sebe kroz djelovanje, i zato je čovjek otac samome sebi. Biti čovjek, to znači nemati nikakvih prethodnih uvjeta ili modela, osim vlastite slobode. U prilično panegiričnoj atmosferi, cijeli spis veliča sliku čovjeka kameleona, koji može biti što hoće. Stavljanjem ljudske slobode i autonomije na pijedestal, odbijajući svaki a priori, osim apriornosti spomenutih vrednota, Zapad na radikalna način počinje stvarati sasvim novi tip kulture, kulturu separacije koja se razvija u nekoliko smjerova.

S Descartesom i Kantom stupa na scenu dualizam, koji dijeli čovjeka i prirodu. Polazeći od mislećeg subjekta, kao temelja svega, Descartes najprije svodi tijelo na stroj, budući da ono ne utječe na integritet mišljenja, te potom na isti način prirodu proglašava pukom materijom za oblikovanje od strane nadređenog mislećeg principa, čovjeka. “Pod pojmom priroda”, kaže, “ne podrazumijevam nikakvo božanstvo, ili bilo kakvu drugu imaginarnu moć, ovaj termin služi samo za označavanje materije kao takve.”⁶ Na sličan način, polazeći od dualizma fenomen – noumenon, za Kanta je priroda proizvod čovjekovih apriornih formi. Slika prirode jest slika horizonta koji treba podvrgnuti i staviti u svoju službu. Priroda prestaje biti odraz ideje ili Tvorca, postajući materija čovjekove

⁵ Usp. M. HEIDEGGER, *L'epoca dell' immagine del mondo*, La nuova Italia, Firenze, str. 83-84.

⁶ Navedeno prema: I. YARZA (ur.), *Nav. dj.*, str. 25.

imaginacije, odnosno ona je ono što čovjek od nje napravi. Slika prirode uvjetovana je tako slikom koju je čovjek stvorio o samome sebi kao autonomnoj i slobodnoj jedinki.

No da bi doista bio takav kakav se orisao, moderni čovjek se morao riješiti još jedne pretpostavke: Boga, ne u smislu da mu negira egzistenciju, već da omogući slobodnom i autonomnom subjektu izgradnju društva po vlastitoj mjeri. "Etsi Deus non daretur" ne znači da nema Boga, nego upućuje na metafizičku emancipaciju nužnu da bi se društvo moglo organizirati. Čovjekova racionalnost i sloboda dostatne su za ovaj projekt, dok prijepori o naravi Boga ili slične teološke dispute, mogu samo unijeti nemir i krvoproliće. Bog se povlači iz svijeta kako bi ostavio prostora čovjeku obuzetom strašću samostvaranja.

Romanticizam, premda u svim sastavnicama odražava modernu, prvi je simptom njegove slabosti, utoliko što u svojim temeljnim idejama želi nadvladati čovjeka odvojenog od prirode i Boga, prepuštenog temporalnosti. Rousseauovo propovijedanje o povratku prirodi, Schellingov nauk o Bogu, duši prirode i čovjeka, svjedoci su problematičnosti i ranjivosti slike koju čovjek stvara o sebi i svijetu. O potrebi nadvladavanja separacije na poseban način svjedoči romantičarski umjetnički pokret s kultom genija i genijalnosti.⁷ On (genij) nadvladava separaciju čovjek-priroda kreativnim činom. Umjetničko djelo nije odraz (imitacija) prirode, niti mislećeg subjekta, već proizvod izvrsnosti duha u čovjeku koja "nije od ovoga svijeta". Geniju se pripisuju božanska svojstva: kao što je Bog stvorio svijet tako i ljudska subjektivnost, kao genijalnost, stvara svjetove koji nemaju veze s prirodnim niti prostorno-vremenskim uvjetovanostima. Za razliku od klasičnog umjetnika, on ne imitira božansko (idealno), Genij ga stvara (Genius-generare), te ne poznaje nikakav princip niti model doli vlastite genijalnosti. Umjesto da se vine do božanskog, romanticizam božansko izvodi iz vlastite imaginacije, pri čemu se, unatoč suprotnim nakanama, pokazuje punopravnim članom kulture separacije. Tako nije samo čovjek vlastiti antropomorfizam, već i božanstvo.

3. Stvoriti čovjeka na sliku čovjeka: «Priča o "ljudskoj naravi"»

Ovaj ideal čovjekovog samostvaranja - na temelju vlastite slobode u racionalnosti u svojoj srži sadržavao je jedan previd: jesu li su doista svi ljudi dostatno slobodni i razumni da budu, kako reče della Mirandola, oci samima sebi? Tako se, paradoksalno, usporedno s veličanjem kulta genijalnosti i

⁷ Usp. G. MORETTI, *Il Genio*, Il Mulino, Bologna, 1998.

slobode, koja se odnosi na elite filozofa i umjetnika, javlja zaziran govor o neciviliziranoj masi, "divljoj, prljavoj, lascivnoj",⁸ koja nije sposobna vladati sobom. Nakon proklamirane emancipacije, moderna generira paralelno šizmu u samom emancipiranom čovjeku; s jedne strane je misleća manjina, filozofi i literati, a s druge mase nesposobne za slobodan i autonoman život. Tako Kant piše: "Sve žene, i općenito svi oni koji u očuvanju vlastite egzistencije ne zavise od vlastite volje htijenja, nemaju građanske osobnosti."⁹ Ako je tomu tako, ispravno primjećuje Bauman, onda se pridjev čovječanstvo ili čovjek mogu pridodati samo maloj sekti, mislećim elitama, sposobnim za samotvorbu.

No misleće elite doskočile su i ovom problemu. Ljudska narav, kao nešto univerzalno, što postoji u svakom čovjeku, treba biti obrazac kojemu slika teži biti konkretan čovjek. No, ljudska narav ne postoji realizirana ni na jednom mjestu, ona egzistira samo "in potentia, kao još neodređena mogućnost, u očekivanju primalje koja će joj pomoći doći na svjetlo, dakako, ... ne bez teških bolova... Ljudska narav je nerealizirana mogućnost, no – ovo je važno za reći – takva mogućnost koja se neće moći ostvariti sama od sebe, bez pomoći razuma, odnosno bez onih koji ga posjeduju."¹⁰ Kao što je nekad svećenik asistirao rađanju čovjeka na sliku, sada ga zamjenjuje elitni misleći subjekt koji je namjesto univerzalnog Boga stvorio sliku univerzalne ljudske naravi kojoj želi postati primaljom. Ova slika univerzalne naravi izrasla je kao nužnost fiksiranja čovjeka nakon gubitka temelja padom kršćanske epohe.

Bez obzira na nadolazeću superiornost filozofa nad klerikom, filozof se našao u vrlo nezavidnoj situaciji; dok je klerik pri ostvarenju čovjeka "na sliku" imao u ruci moćno oružje Božjih sankcija kojima je mogao prisiliti čovjeka da se ponaša u skladu s modelom po kojem je stvoren, filozofi tek moraju stvoriti mehanizme koji će prisiliti čovjeka da se ponaša u skladu sa svojim razumom. Dolazimo tako do paradoksa: čovjek je slobodan i autonoman da bude ono što hoće, no budući da velika većina nije to sposobna po sebi, potrebno je čovjekovu autonomiju i slobodu korigirati zakonima koji stvaraju "kompetentni" autoriteti, odnosno misleće elite. Drugim riječima, nakon Boga, koji je bio shvaćen kao Nous, svevideći um koji sve nadzire i svima upravlja, dobra nagrađuje, a zle kažnjava, potrebno je stvoriti nove bogove koji će nadgledati, nadzirati, pa i kažnjavati one koji se ne ponašaju u skladu sa svojom razumnom prirodom. Ovi novi bogovi zovu se društvene institucije, kojima u dio pada, da se poslužim Foucaultovim izrazom, normalizirati čovjeka sukladno regulama koje institucije propisuju. Ključno je stoga čovjeka integrirati u instituciju kako bi mu se

⁸ Z. BAUMAN, *Le sfide dell'etica*, Feltrineli, Milano, 1996, str. 29.

⁹ I. KANT, *Metafisica dei costumi*, Editori Riuniti, Roma, 1982, str. 269.

¹⁰ Z. BAUMAN, *Nav. dj.*, str. 32.

omogućilo da postane čovjek, tako da, namjesto Boga, institucije stvaraju čovjeka kakav bi trebao biti. Metaforički možemo ustvrditi da je moderno risanje čovjekove slike dobilo pozlaćeni okvir: prisilna moć institucije. Upravo je ovo točka gdje želimo razviti misao o identitetu homo sapiensa u vrijeme globalizacije.

4. Globalizacija i čovjek: «Tvorba čovjeka preobrazbom panopticona u synopticon» - kultura disocijacije, homo videns ili kraj priče o identitetu

Malo koja alegorija tako uvjerljivo tumači ovaj proces “normalizacije” čovjeka, kao što je to metafora panopticona Michaela Foucaulta (preuzeta od J. Benthama), koja objašnjava kako su moći u vrijeme moderne organizirane u svrhu tvorbe čovjeka. Panotizam “je jedna vrsta moći koja se vrši nad individuima u formi kontinuiranog individualnog nadzora, pod vidom kontrole, kažnjavanja i nagrađivanja, odnosno, formacije i transformacije individua u svrhu djelovanja prema određenim normama”.¹¹ Nakon što su misleće elite odredile ono što je razumno i sukladno ljudskoj naravi, bilo je potrebno isto staviti u zakone i dati narodu na znanje i ravnanje. Da bi zakoni bili poštivani, potrebno je pak ustrojiti kontrolu koja će neprestano nadzirati ponašanje u skladu s normama. Stvara se tako “piramida pogleda” uperenih odozgo na dolje: na vrhu piramide je vladar, čije je oko okrenuto prema društvu u svoj njegovoj protežnosti, potom državni tužitelj i ministar policije, sve do pojedinih lokalnih sudaca koji predstavljaju državni lokalni autoritet nadzirući ljude prije no što prekršaj norme biva učinjen. On (tužitelj) “je prije svega pogled, oko koje je neprestano otvoreno nad narodom”.¹²

Ovoj makrofizici moći i nadzora analogna je mikrofizika moći svih institucija koje čine društvo bilo da se radi o školi, tvornici, bolnici ili zatvoru; svaka od ovih institucija ima svoju mikropiramidu pogleda koji nadziru, sa svrhom da uključe čovjeka u proces produkcije, formacije, uz pomoć korekcije. Sama činjenica da pripadamo nekoj grupi znači da smo nadzirani, te uključeni u proces hominizacije u obliku normalizacije. Ne samo da je panotizam posvudašnji proces, on je i polivalentan proces budući da se služi ne samo politikom, juridičkom ili ekonomskom moći, već i tzv. znanostima o čovjeku, koje znanje dobiveno putem promatranja čovjeka koriste kao moć nad njim te za tvorbu

¹¹ M. FOUCAULT, *Archivio Foucault*, sv. 2.: Poteri, saperi, strategie, Fertrinelli, Milano, 1997, str. 147.

¹² *Ondje*, str. 150.

istog.¹³ Panopticon nastaje logično kao posljedica slike čovjeka, kao ljudske naravi u potenciji kojoj je potrebna primalja, u obliku kontrole, nadzora i prisile, te samim tim svjedoči da je čovjek kao čovjek prije svega nepovjerljivo biće, da se ponaša u skladu sa svojom razumnom prirodom. zato su potrebne institucije s cjelokupnim sankcijskim aparatom u funkciji inženjeringa humanog. Zaključimo: modernitet se rađa kao pokret, kao duh epohe koja počinje s nakanom da čovjeka emancipira, oslobodi, pri čemu se isti motivi pokazuju realizirani u obliku porobljavanja, putem vladanja manjine nad većinom, s nadzorom i prisilom kao temeljnim odrednicama “oslobađanja”.

Ono što neki zamjeraju Foucaultu jest da je predvidio nove i suptilnije tehnike moći u tvorbi čovjeka, a odnose se na opet na sliku i tvorbu slika: to je preobrazba panopticona u synopticon, karakteristična upravo za vrijeme globalizacije.¹⁴ Dok panopticon označava stanje prisilne tvorbe čovjeka na sliku propisanih zakona u kojem manjina gleda većinu, synopticon, bez prisile, putem zavođenja uz pomoć slika, označava proces koji ljudsko producira tako da većina gleda manjinu. Synopticon se odnosi na jedan od fundamentalnih pokretača i uvjet mogućnosti globalizacije, na razvoj i rasprostranjenost masmedija.

Dok je panopticon bio lokalni organizam kojemu je svrha bila imobilizirati osobu u funkciji određene norme, synopticon je globalne naravi i obrće proces: oni koji su bili gledani, postaju (TV) gledatelji, pri čemu ih sam čin gledanja slika lišava lokalizacije. Oni koji su prije vladali (nad)gledanjem (elite), sada se sele na TV ekrane i nameću svoja mišljenja i stilove putem sugestivnih slika i istraživanja javnog mnijenja. Synopticon je tako puno perfidniji u tvorbi čovjeka nego panopticon: dok je panopticon prisiljavao čovjeka da se stavi u situaciju da bude gledan, synopticon nema potrebe za prisilom, a postiže puno bolje efekte, jer ne prisiljava, nego zavodi zato što puku omogućava da gleda globalne elite koje u lokalnima bude osjećaje identifikacije, zavisiti i imitacije. Manjina, pak, koja je gledana, strogo je selekcionirana, a sačinjavaju je elite iz sportskog, estradnog, političkog života... Zahvaljujući masmedijima, ove elite mogu biti gledane iz bilo kojeg mjesta na globusu od strane lokalnih. Oni nameću modu, stil života, sve što trebate znati o svijetu i čovjeku da biste bili “in”. Globalne elite uvlače se u kuće lokalnih putem TV-a ili Internet slika kao da dolaze iz nekog drugog svijeta, superiornom svijetu lokalnih pozemljara.

¹³ Usp. *Ondje*, str. 161.

¹⁴ Usp. Z. BAUMAN, *Dentro la globalizzazione*, Ed. Laterza, Bari, 1999, str. 59.

Većina (lokalna) je tako kontrolirana od globalne manjine, ne prisilom nego zavođenjem. Masmediji, stoga nisu samo, kako se to bezazleno i plitko običava reći, sredstva komunikacije, oni su radije supstitut klasičnog – kršćanskog pojma “paideia”, odnosno, njihova bit je antropogenetičke naravi, uz pomoć njih stvoren je jedan novi tip čovjeka: Homo videns, vlastit vremenu globalizacije.¹⁵

Homo videns je čovjek koji ne pripada više strukturi homo sapiensa, jer izvor njegovog identiteta nije više mišljenje, kao u slučaju premoderne (na sliku), ili moderne (slika), već gledanje i uslićavanje viđenom, koje je klizno i trendovsko, te samim tim neuhvatljivo i kontinuirano izmicanje. “Čvrsta točka suvremene strategije života nije stvaranje identiteta, već izbjegavanje svake fiksacije.”¹⁶ Iz prostog razloga što se slike tako brzo mijenjaju, te strah da ćemo “zastarjeti” onemogućava bilo kakvu koherentnu sliku sebe. Čovjek se kreira po principu efekata zrcala: Globalne elite produciraju modele govorenja, mišljenja, odijevanja, stila života, a Homo videns već svlači prethodnu košulju oblačeći novi kostim svoga jastva. U tome smislu, vrijeme globalizacije je vrijeme kraja priče o identitetu, ukoliko identitet shvatimo kao nešto po čemu je osoba prepoznatljiva kao takva, bez obzira na izvanjske okolnosti i kroz cijeli tijek njezine egzistencije. O identitetu u vrijeme globalizacije možemo govoriti u smislu imagea, no image je više impresija i mijenja se kao i trendovi koje imitira putem gledanja elita. Sve obilnija psihijatrijska literatura o fenomenu narcisizma, u vrijeme kad su ljudi opsjednuti vlastitim imageom, indirektno svjedoči da se nešto ozbiljno dogodilo s homo sapiensom.¹⁷ Centar njegove osobnosti ne nalazi se u njegovoj sposobnosti mišljenja, koja može biti imitacija ili kreacija, nego negdje u svemiru, na nekom satelitu s kojeg mu globalne elite šalju slike koje će ga upozoriti da ponovo treba promijeniti frizuru, boju odjeće, “mišljenje”, ili bilo što drugo. Zapravo i ne mora misliti, za njega misle stručnjaci ispitivači javnog mnijenja; što ću jesti, što ću obući, što ću čitati, za koju političku opciju ću glasovati...

Homo videns predstavlja se tako kao biće koje je programirano izvana, a da to ni ne zna. Njegova jezgra nije u njemu već negdje na nebu, odakle mu prilazi svakodnevno satelitskim putem. Homo videns nema nutrine. Suvremena umjetnost, u tome smislu, opet odsijava vlastito vrijeme. Ch. Lacsh piše: “U tradiciji literature modernizama unutrašnji monolog predstavljao je izvanjski inteligibilni svijet. Modernistički pisac skidao je iluzije pojavnog u nadi da će ispod njih naći skrivenu istinu... U recentnoj literaturi, putovanje u unutrašnjost

¹⁵ Usp. G. SARTORI, *Homo videns*, Ed. Laterza, Bari, 1997, str. 14. Grčki izraz “paideia” rabimo u smislu u kojem ga je odredio Werner Jäger, kao proces cjelokupne formacije čovjeka.

¹⁶ Z. BAUMAN, *La societ  dell' incertezza*, Il Mulino, Bologna, 1999, str. 37.

¹⁷ Usp. Ch. LASCH, *L' io minimo*, Feltrinelli, Milano, 1996, str. 18.

samih sebe ne vodi nikamo..., što se dublje ulazi manje se nalazi... jastvo se pokazuje kao potpuno iluzoran pojam.”¹⁸ Na scenu je stupio Musilov “Čovjek bez svojstva”.

S Homo vidensom prestaje i odnos prema vremenu. Dok je čovjek “na sliku” memorijom imitirao prošlo kako bi stvarao buduće, a čovjek “slika” projicirao buduće (progres) kao vlastitu kreaciju, s kritičkim odmakom i prema prošlom i prema sadašnjem (koje je inpotentia), Homo videns nema ni prije ni poslije, već jedino kontinuirani prezent neprestano tekućih slika. Uvjet mogućnosti kulture synopticona je zaborav, jer nove slike stalno smjenjuju stare, a pošto je budućnost i tako neizvjesna, treba se limitirati na potrošnju sada i ovdje. Izvući iz svakog trenutka što je više moguće.¹⁹

Ukratko, izolirati se od povijesti u virtualno vrijeme i prostor. Nije li to perverzni oblik monaškog fuga mundi? Što sam bio jučer, tko ću biti sutra, odakle dolazim, kamo sve to vodi, ah, čemu sve to filozofiranje! Tko je čovjek, dakle? Odgovor na ovo pitanje može nam dati, najvjerojatnije, neko ispitivanje javnog mnijenja!?

Umjesto zaključka: ideologija i imagologija. Što nam je činiti?

Čovjek je po naravi tvorac i otkrivaatelj slika, uz pomoć kojih ustrojava razumijevanje sebe i svijeta. To je nasušna čovjekova potreba. Slika tako ima antropogenetičku funkciju, te je korelativna identitetu. Gubitkom sigurnosti prvog principa, svršetkom klasično-kršćanskog razdoblja, ljudski je identitet u pravom smislu postao problematičan. Velike ideologije i veliki filozofski sustavi tijekom cijelog razdoblja moderne upregnuti su u tvorbi čvrstih i stabilnih slika koje bi čovjeku, razapetom između beskrajā svemira i beskrajā vlastite nutrine, te kao s povijesti, orisali svijet i njega kao nešto čvrsto i koherentno, pogodno za stanovanje. Modernitet kreira identitet sa svrhom da bude čvrst i stabilan, kao i ideologije na kojima je počivao, postmodernitet pak reducira identitet na image, pri čemu identitet postaje slobodno izabrana igra u smislu teatralnog samopredstavljanja. Vrijeme globalizacije je vrijeme u kojem je ideologija zamijenjena imagologijom. “Sve ideologije su poražene: njihove dogme su raskrinkane kao iluzija, i ljudi su ih prestali shvaćati ozbiljno...

¹⁸ *Ondje*, str. 94. 107.

¹⁹ Usp. M. JUNKER, K. M. TOMKA (ur.), *La fede in una società della gratificazione istantanea*, Queriniana, Brescia, 1999.

Stvarnost je bila jača od ideologija. I upravo zbog toga imagologija je pobijedila; naime, imagologija je mnogo jača od stvarnosti²⁰, imagologija je virtualna stvarnost, baš kao i čovjek, homo videns.

Ima li što Crkva reći u trenutku kada je homo videns prevladavajući tip čovjeka, kada je imagologija nadmoćno zakraljevala ljudskom svagdašnjicom? Premda iz tijeka razlaganja isijava lagani pesimizam s obzirom na čovjeka u globaliziranom svijetu, vrijedno je na koncu ukazati na velike prigode i pozitivne horizonte koji se otvaraju. Crkva se ne poistovjećuje ni s jednom posebnom kulturom, već kroz vrijeme i prostor nastoji u svaku unijeti sjeme evanđelja. Tako je to i sa suvremenom kulturom. Stoga homo videns, kao novi adresat navještaja, otvara Crkvi značajne perspektive, ali pod jednim uvjetom: da se Crkva dopusti jasno vidjeti u svojoj bogoljudskoj dimenziji, kao stvarnost "na sliku", koja nije svrha samoj sebi. Homo videns traži jasnu sliku, sliku bez smetnji, u protivnom prebacuje na drugi program. Kad kažemo da se Crkva treba dati vidjeti, to znači da treba odsijevati lice Kristovo, jer je Ona - u prvom smislu riječi - Kristova ikona. Upravo posljednji sveopći koncil ističe činjenicu sakrivanja "pravog lica Boga i religije" kao jedan od uzroka ateizma i indiferentizma (GS 19). Homo videns, sa svoje strane, nije niti bolji niti lošiji no čovjek prethodnih razdoblja, i on je, svjesno ili nesvjesno, željan spasenja, i na njemu se mogu ostvariti Ivanove riječi: "Onaj koji je ovo vidio svjedoči." (Iv 19, 35).

"Dati se vidjeti", jest isto ono što je učinio Isus nakon uskrsnuća. Samom činom uskrsnuća nitko nije bio svjedok. Isus ide k učenicima i daje se vidjeti, ukazuje se. Bez ovih Isusovih gesti ostali bi u mraku Golgote. "Krivnja" ne bi bila na učenicima, već na onome koji nije dopustio da se vidi tako značajan događaj. "I obradovaše se učenici vidjevši Gospodina" (Iv 20, 20). Vrijeme globalizacije nije samo nešto što nam se događa, nekakav fatalizam u kojem ne možemo ništa, tim više što je najbitnije u našoj moći: **dati se vidjeti**, neprestano se obnavljajući na sliku Kristovu: Homo videns vidje - i povjerova!

²⁰ M. KUNDERA, *L'immortalité*, Gli Adelphi, Milano, 1996, str. 130.

**THE PHENOMENON OF GLOBALISATION:
GLOBALISATION AND AN INDIVIDUAL
(An individual and image throughout history)**

Summary

If we look at the relationship between an individual person and globalisation throughout history, we can all agree that each individual is a creator of images, aware of the fact that he/she is not only mere factuality and completed reality. There is still need to create, which is reflected in the creation of images in which he/she wants to find his/her own identity. In Christian era that image is not newly created, but discovered, and the emphasis is on “to be like the image”. Modern times, however, have formed the culture of separation. An individual so becomes “an image”, creating him/herself through acting, so there begins a notion of an autonomous subject. Human nature is presented as something universal, a type of behaviour everyone should crave for. At the same time institutions are established with a sole purpose of limiting every individual’s autonomy and freedom. Laws are respected because institutions are structured as a pyramid, with a ruler on the highest step. The condition where minority controls the majority through laws, pressure and sanctions – is called the Panopticon. Opposite to the Panopticon there is the Synopticon – the condition where minority is seen from the point of view of majority. Here minority does not control by means of force, it imposes itself as an ideal image mostly through mass-media, which use promotion to make this image an ideal for the broad public. The Synopticon so becomes one of the basic motivating factors of globalisation. In this new order of globalisation homo sapiens – a rational creature whose identity is based on thinking and creating according to “the image”, or “the images”, is turned into a person who is a mere observer of different trends. This new homo has no identity, he/she yearns for some images, yet not feeling safe, left without his/her own past, present or future. Having this issue in mind, the Church is the one to “allow itself to be seen”, so that Christ’s real image leaves its reflection in this world of globalisation.

Key words: *image, human nature, institution, the Panopticon, the Synopticon, mass media, globalisation, Catholic Church.*